

ПРОЕКТУВАННЯ ВИХОВНИХ СИСТЕМ В ІННОВАЦІЙНИХ ШКОЛАХ

У статті обґрунтовано поняття "виховна система інноваційної школи", визначено сутність, особливості та етапи педагогічного проектування інноваційних педагогічних систем; виокремлено фази у структурі проектування інноваційних педагогічних систем; охарактеризовано різні типи інноваційних шкіл за характером впровадження педагогічних інновацій; виявлено особливості проектування авторських педагогічних систем.

Ключові слова: проектування, виховна система, інноваційна школа, авторська школа, загальноосвітній навчальний заклад.

Ефективність та результативність виховної діяльності забезпечується шляхом включення якомога більшої кількості суб'єктів соціокультурного середовища, створення навколо та в середині навчального закладу єдиного виховного простору. Все це є можливим за умови створення виховної системи, яка здатна інтегрувати всі виховні впливи на дитину в цілісний виховний процес. У зв'язку з цим виникає необхідність у проектуванні виховного процесу, що дає змогу оптимізувати зміст, організацію та управління виховних систем.

Реалізація виховної системи відбувається в різних типах інноваційних навчальних закладів. Це свідчить про утвердження багатоваріативної педагогічної практики та диверсифікації традиційної школи і при цьому збереження єдності та цілісності структурних компонентів не тільки виховних систем навчальних закладів, а й всієї вітчизняної системи освіти, ціннісних орієнтацій та духовних пріоритетів.

Таке явище як виховна система, детально схарактеризовано у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників: Л. Архипенко, Є. Бондаревської, В. Караковського, Л. Маркіної, Л. Новікової, Н. Селиванової, А. Сидоркіна, Г. Сороки та інших.

Вивченням проблем становлення та розвитку інноваційних шкіл займаються С. Гончаренко, Д. Дейкун, І. Зязюн, Ю. Мальований, О. Савченко, Т. Перекрестова, А. Саранов, М. Ярмаченко та багато інших.

Теоретично процес проектування розглядають у своїх працях В. Давидов, В. Докучаєва, О. Заїр-Бек, О. Коберник, В. Радіонов, О. Саранов, В. Ясвін та багато інших дослідників.

Мета статті полягає у визначенні етапів та особливостей проектування виховних систем в інноваційних школах.

Дослідники виховних систем Л. Новікова, В. Караковський, Н. Селеванова та інші зазначають, що виховна система являє собою цілісний соціальний організм, що виникає в процесі взаємодії основних компонентів виховання (цілей, суб'єктів, їхньої діяльності, спілкування, відносин, матеріальної бази) і має такі інтегративні характеристики, як спосіб життя колективу, його психологічний клімат [10, с. 9].

Створення гуманістичної виховної системи в навчальному закладі вимагає відмови від формального статичного, консервативного підходу до планування, організації та управління виховним процесом на користь інноваційних, динамічних форм і методів виховання, переходу від традиційної авторитарної педагогіки, до гуманістичного, особистісно орієнтованого виховання.

Особистісно орієнтоване виховання є основою навчально-виховного процесу в інноваційних навчальних закладах. Виходячи з дослівного перекладу інновації (нововведення, зміна, оновлення), – інноваційна школа являє собою такий освітній заклад, сутністю якого є пошук, експеримент. Дослідники О. Попова, О. Шапран та інші відмітили, що основними характеристиками інноваційної школи є системність нововведень і дослідницька діяльність педагогів [8; 13].

Зважаючи на ці обставини, правомірною є думка В. Долматова, який зазначає, що виховна система інноваційної школи – це гуманістична педагогічна система, що є альтернативою, своєрідним випередженням традиційної масової практики, зразком нового педагогічного досвіду в якому виховання розглядається як педагогічно обумовлений процес, що задовольняє потреби особистості у вільному розвитку, суспільства – в морально стійких особистостях, держави – в гідних громадянах [4, с. 67].

Становлення інноваційної школи здійснюється в процесі переходу від різних форм удосконалення емпіричної практики, які не торкаються сутнісних основ виховної системи школи через науково-обґрунтоване проектування інноваційної школи як виховної системи. Якщо під час реалізації проекту здійснюється спеціально організована дослідно-експериментальна діяльність всіх суб'єктів школи, може йти мова про інноваційний процес, в результаті якого в практиці формується стійке новоутворення і школа стає якісно іншою, вона перетворюється в цілісну виховну систему [4, с. 94].

Саме слово "проект" у перекладі з латинської мови означає "кинутий вперед - задум, план тощо". Проектування у загальному його розумінні - це науково обґрунтоване конструювання системи параметрів майбутнього об'єкта або якісно нового стану існуючого проекту-прототипу, прообразу передбачуваного або можливого об'єкта, стану чи процесу в єдності зі шляхами його досягнення [5].

В. Докучаєва та О. Заір-Бек зазначають, що проект – це поняття комплексне, яке охоплює знання з різних наукових дисциплін, об'єднаних для розв'язання конкретного педагогічного завдання (або іноді більш широко – соціально-педагогічного) і сфокусованих на перетворенні конкретної педагогічної системи. Власне проект також може розглядатися як система або її частина, що відрізняється від існуючої та є більш досконалою щодо вирішення конкретних завдань. При аналізі проекту, як і будь-якої системи, предметом цього аналізу можуть бути як функції, структура проекту, так і сам проект як процес. Педагогічний проект не є жорстким і стабільним у ході його розробки й реалізації, оскільки постійно змінюються умови діяльності, тому педагогічне проектування є процесом, що постійно організовується [3, с. 106].

Педагогічне проектування – феномен, якнайтісніше пов'язаний з цілеспрямованими перетвореннями у соціумі, воно виникло як результат взаємодії у розвитку педагогічної теорії та інноваційної педагогічної практики. Суперечливість цієї взаємодії складає основу проблеми педагогічного проектування, породжує потребу в педагогічному проектуванні як вирішальному засобі [3, с. 102].

В. Давидов вважає, що характерною особливістю проектування є не вивчення того, що вже існує, а створення нових продуктів і водночас пізнання того, що тільки може виникнути [2, с. 65]. На його думку, процес проектування постає основним механізмом розвитку інноваційної практики, а отже має розглядатися як особливий і своєрідний вид творчої діяльності, пов'язаний з науковим дослідженням, прогнозуванням, плануванням, моделюванням, програмуванням, соціальним управлінням [там само].

В. Докучаєва відмічає, що проектування інноваційних педагогічних систем може бути визначене в загальному розумінні як вид інтелектуально-творчої (науково-дослідницької) діяльності суб'єкта щодо визначення резервів освітнього (педагогічного) середовища й подальшого його перетворення, продуктом якої є інноваційна педагогічна система [3, с. 121].

Дослідниця зазначає, що психологічна структура проектування інноваційних педагогічних систем може бути описана як складний, розгорнутий у часі, ієрархізований процес, актуалізований метою створення інноваційної педагогічної системи, в якому виокремлюються такі фази: пошукова (моделювання варіантів інноваційної педагогічної системи і перевірка в уявному експерименті); теоретичної розробки (обґрунтування знайденої моделі інноваційної педагогічної системи у вигляді проекту); конструювання (поетапне створення інноваційної педагогічної системи на підставі проекту); технологічна (забезпечення процесу впровадження проекту інноваційної педагогічної системи);

моніторингу й оцінки (діагностика стану інноваційної педагогічної системи на різних етапах її життєвого циклу) [3, с. 121].

Виходячи з цього, В. Докучаєва пропонує розглядати етапи проектування інноваційних педагогічних систем у такій послідовності:

I – моделювання (діагностичне);

II – цілепокладання;

III – моделювання (прогностичне);

IV – проектування (обґрунтування вибору певної моделі інноваційної педагогічної системи та укладення плану її реалізації) – передбачає такі підетапи:

4.1. – створення концепції проекту;

4.2. – визначення стратегій діяльності;

4.3. – створення узагальнених моделей діяльності;

4.4. – розробка моделі перехідного стану педагогічної системи (від діючої її моделі до майбутньої);

V – конструювання (обґрунтування дій дослідника за вектором "творчий задум – ескізний проект – робочий проект", що передбачають фіксування уявних моделей у знакових моделях – пояснювальних текстах, графічних описах, математичних розрахунках, малюнках тощо);

VI – експериментально-технологічний (обґрунтування й апробація моделей засобів забезпечення процесу реалізації проекту, в тому числі – засобів моніторингу й поточної оцінки;

VII – впровадження ("матеріалізація" ідеальних – теоретичних, експериментальних – моделей провідних підсистем управління; запуск життєвого циклу інноваційної педагогічної системи);

VIII – оцінювання (визначення факту "життєздатності" моделі інноваційної педагогічної системи) [3, с. 138-139].

Зважаючи на особливості процесу проектування, які висвітлені дослідниками та поетапність проектування інноваційних педагогічних систем, що представлена В. Докучаєвою вважаємо правомірною думку О. Коберника, який зазначає, що проектування виховного процесу становить собою багатостадійний (багатокомпонентний і багатоетапний) динамічний, послідовний процес, що відбувається в часі. Система, що реалізує його, є динамічною організаційно-педагогічною системою (як процес і результат). Як процес, проектування передбачає ряд етапів, а результатом цього процесу є розроблений проект [5].

Інноваційні школи відрізняються різноманітністю і за характером впровадження інновацій можуть бути альтернативними, експериментальними і авторськими.

Альтернативна школа (від лат. *alter natus* – інакше народжений) виникла як протистояння масовій школі [1, с. 177; 10, с. 150]. На думку Г. Селевка, альтернативність організації педагогічного процесу визначається як радикальне відмовлення від традиційних концептуальних основ виховного процесу (соціально-філософських, психологічних), так і від загальноприйнятих організаційних, змістових і методичних принципів, і заміна їх іншими, альтернативними [10, с. 150].

Другий ряд за рівнем новизни серед інноваційних шкіл займають експериментальні школи (часто використовують термін "експериментальні майданчики") в яких акцент переноситься на роль і значення педагогічного експерименту. Статус "експериментальний майданчик", як правило, присвоюється школі, що працює по певній інноваційній проблемі.

Експериментальна школа – це навчально-виховний заклад, що ставить за мету перевірити, розробити і обґрунтувати нові для свого часу педагогічні ідеї, а також практичний досвід учителів (наприклад, досвід В. Шаталова, Л. Занкова, Ш. Амонашвілі, С. Лисенкової тощо) [7, с. 34; 9, с. 37; 12, с. 31].

Авторська школа, на думку Н. Побірченко – це гуманістичний навчально-виховний заклад, ідея створення якого належить педагогу-творцю, який розробив і поклав в основу

його діяльності власну концепцію розвитку школи, основою якої є триада дитина – вчитель – батьки, що забезпечує ефективне функціонування і стабільні позитивні результати [7, с. 36].

Розглядаючи співвідношення школи інноваційної та авторської, дослідники відмітили, що головне – в мірі їх тиражування. Результат інноваційного дослідження тиражується, як будь-який експеримент, хоча має свого автора. Авторська школа – ні. Вона особистісна, а тому неповторна [9, с. 41-42; 12, с. 30].

О. Шапран відмічає, що будь-яка авторська школа є інноваційною, проте не будь-яка інноваційна школа може бути авторською, альтернативною. Разом з тим слід зазначити, що будь-яка інноваційна школа згодом може набути статус авторської, а кожна авторська школа може стати альтернативною, за умови розробки принципово нової освітньої моделі [13, с. 115].

Впровадження інновацій найвищого рівня релевантності відбувається в авторських школах. Саме вони являють собою цілісну вивірену часом педагогічну (виховну) систему, яка інтегрує навчальну і позанавчальну діяльність в цілісний виховний процес. Зважаючи на це, авторська педагогічна система розглядається крізь призму рефлексії її творця. На думку О. Остапчук, головна сутність і, разом з тим, принципова відмінність авторського проектування від інших його видів полягає в органічному поєднанні самопроектування (формування образу "Я-професіонал") і творення образу системи професійної діяльності, в якій самореалізація особистості проектанта буде найбільш глибокою і продуктивною. Особистість учителя і власна система діяльності – це єдине ціле. Своєю особистістю і авторською педагогічною системою учитель впливає на іншу особистість – особистість вихованця [6].

Дослідниця вважає, що авторська педагогічна система базується на системі "особистість". Тому така система сама формує межі власного розвитку, який є нелінійним, невірноваженим, стрибкоподібним, непередбачуваним. Авторське проектування, на її думку, – це технологія "виходу" на особистість; технологія, яка допомагає побачити особистість в собі та іншому. Процес проектування авторської педагогічної системи – це постійне пояснення суб'єктом проектування власних смислових значень педагогічних явищ, це просування учителя від "відтворення – розуміння" до побудови власних смислів педагогічної діяльності. Відбувається включення особистісних, емоційних уявлень в контекст науки, що забезпечує появу особистісного смислу [6].

Через те, зауважує О. Остапчук, що авторське проектування нерозривно пов'язане з самопроектуванням особистості, авторські педагогічні системи володіють високими ступенями рефлексивності. Їх можна вважати рефлексивними системами, а тому на них поширюються характерологічні особливості всіх процесів рефлексивної природи. Основною серед них є синергетична властивість: рефлексивні системи розвиваються з середини через взаємодію внутрішнього потенціалу і зовнішніх умов, що формуються ресурсами інших систем. Тому вони відрізняються самоорганізованим розвитком, відкритістю до змін і постійної взаємодії з іншими об'єктами і суб'єктами [6].

Отже, проектування виховних систем інноваційних шкіл – це складний, поетапний, ієрархізований, багатofазовий процес продуктом якого є створення цілісної виховної системи. Різноманітність та специфіка інноваційних шкіл вимагають врахування їх особливостей у побудові проектів виховних систем.

Добре організованими та вивіреними часом проектами є авторські виховні системи, досвід створення яких може застосовуватися у інноваційній практиці сучасних шкіл.

Проведене дослідження не є вичерпним, так як проектування виховних систем в інноваційних школах є складним процесом. Детального висвітлення, на нашу думку, потребує проблема моделювання виховних систем в різних типах інноваційних навчальних закладах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гуслова М. Инновационные педагогические технологии : учеб. пособие для студ. сред. проф. учеб. заведений / М. Н. Гуслова. – М. : Издательский центр "Академия", 2010. – 288 с.
2. Давыдов В. Научное обеспечение образования в свете нового педагогического мышления / В. Давыдов // Новое педагогическое мышление. – М. : [б. в.], 1989. – С. 65.
3. Докучаева В. Проектування інноваційних педагогічних систем у сучасному освітньому просторі : монографія / В. Докучаєва. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 304 с.
4. Долматов В. Становление инновационной школы как гуманистической воспитательной системы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Василий Николаевич Долматов. – Волгоград, 2003. – 197 с.
5. Коберник О. Організація виховного процесу на засадах психолого-педагогічного проектування [Електронний ресурс] / О. Коберник. - Режим доступу :
6. http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Pedagogica/66947.doc.htm
7. Остапчук О. Є. Педагогічне проектування як умова становлення системи професійної діяльності майбутнього учителя [Електронний ресурс] / О. Є. Остапчук. Режим доступу :
8. http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N163/N163p108-113.pdf
9. Побірченко Н. С. Змістовий аспект поняття "авторська школа" / Н. С. Побірченко // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2007. - № 36. – С. 33–37.
10. Попова О. В. Становлення та розвиток інноваційних педагогічних ідей у Україні у ХХ ст. : монографія / О. В. Попова. – Х. : ОВС, 2001. – 256 с.
11. Саранов А., Перекрестова Т. Теория и практика становления и развития авторской школы / А. Саранов, Т. Перекрестова. – Волгоград : Перемена, 2001. – 133 с.
12. Селевко Г. Современные образовательные технологии : уч. пос. / Г. Селевко. – М. : Народное образование, 1998. – 256 с.
13. Управление воспитательной системой школы: проблемы и решения / [Караковский В. А., Новикова Л. И., Селиванова Н. Л., Соколова Е. И.]. – М. : Педагогическое общество России, 1999. – 264 с.
14. Цырлина Т. Гуманистическая авторская школа как социокультурный феномен ХХ века: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Татьяна Владимировна Цырлина. – М., 1999. – 365 с.
15. Шапран О. Організація інноваційного навчання в середніх закладах освіти / О. Шапран // Науковий журнал. – Х. : ХОВНОКУ–ХДАДМ, 2010. - № 8. – С. 115.

Козак И.В.

ПРОЕКТИРОВАНИЕ ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ СИСТЕМ В ИННОВАЦИОННЫХ ШКОЛАХ

В статье обосновано понятие "воспитательная система инновационной школы", определена сущность, особенности и этапы педагогического проектирования инновационных педагогических систем; выделены фазы в психологической структуре проектирования инновационных педагогических систем; охарактеризованы различные типы инновационных школ по характеру внедрения педагогических инноваций; выявлены особенности проектирования авторских педагогических систем.

Ключевые слова: проектирование, воспитательная система, инновационная школа, авторская школа, общеобразовательное учебное заведение.

Kozak I.V.

PROJECTION OF EDUCATIONAL SYSTEMS AT THE INNOVATIVE SCHOOLS

The notion "educational system of innovative school" was grounded in the article. The essence, peculiarities and stages of pedagogical projecting of innovative educational systems were defined; phases in the structure of innovative educational systems projecting were distinguished; the different types of innovative schools according to the character of educational innovations introduction were characterized; the peculiarities of authorial pedagogical systems projecting were described.

Key words: projecting, educational system, innovative school, authorial school, comprehensive school.